

З ДОСВІДУ СОЦІОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ЕТИЧНИХ УЯВЛЕНЬ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Надія Сопнева, кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри валеології та безпеки життєдіяльності
Володимир Федорик, кандидат філософських наук, доцент
кафедри філософії та соціології
Бердянського державного педагогічного університету

З ДОСВІДУ СОЦІОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ЕТИЧНИХ УЯВЛЕНЬ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У статті досліджується етичне уявлення студентів педагогічних ВНЗ щодо моральних критеріїв, пропонованих до професії вчителя, а також про фактори моральних якостей, що впливають на формування педагога.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень і публікацій. Моральне виховання – найважливіша складова частина підготовки майбутнього вчителя. Ця проблема знайшла відображення у працях В.Гриньової [1], Зязюна [2], В.Сухомлинського [4], М.Станчиця [5] та ін. Предмет нашого дослідження – уявлення студентів педагогічних навчальних закладів щодо моральних критеріїв, пропонованих до професії вчителя, а також про фактори моральних якостей, що впливають на формування педагога. Висновки здійснюються на основі емпіричних соціологічних досліджень, що проводилися у педагогічних навчальних закладах Харкова, Запоріжжя, Бердянська, Маріуполя. У ході дослідження опитано близько 550 студентів ВНЗ, а також учнів педучилищ і ліцеїв [3]. Вибірка, однак, не репрезентує усі навчальні заклади країни даного профілю, а, отже, висновки коректні лише стосовно регіону, репрезентованого названими містами.

Мета дослідження. Вихідним пунктом дослідження було визначення етичної моделі

вчителя очима студентів, яким пропонувалося з переліку, що включає понад чотири десятки моральних якостей особистості, вибрати декілька, які найбільше відповідають професії вчителя. На додаток, їх просили підкреслити таку ж кількість рис особистості, що несумісні з цією професією.

Виклад основного матеріалу. Отже, етична модель педагога складається з двох підмоделей та виглядає як сукупність позитивних і негативних моральних рис особистості, що сумісні та несумісні з майбутньою професією респондентів (див. табл. 1). На думку опитаних, сукупність схвалюваних моральних якостей педагога включає, у першу чергу, терпимість, людяність, доброту, тактовність, працьовитість та ін.. Ці критерії особливо помітні на тлі несумісних з роботою педагога якостей: жорстокості, злості, зарозумілості, безвідповідальності, ліні, черствості, нетактовності й ін. Суб'єктивні уявлення респондентів виражені за допомогою термінів, що утворюють взаємовиключні пари, які описують модель у категоріях добра і зла:

Таблиця 1.

Етична модель педагога

Сумісні якості		Несумісні якості	
терпимість	46,9%	Жорстокість	42,3%
людяність	36,9%	Злість	32,3%
доброта	30,4%	Зарозумілість	24,3%
тактовність	28,0%	Безвідповідальність	24,0%
поважність	26,0%	Лінь	22,2%
працьовитість	22,8%	Черствість	21,6%
відповідальність	20,1%	Нетактовність	20,7%
об'єктивність	12,7%	Егоїзм	20,1%
гідність	10,0%	Нетерпимість	16,0%
чуйність	10,0%	Непорядність	9,8%

З ДОСВІДУ СОЦІОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ЕТИЧНИХ УЯВЛЕНЬ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

“терпимість – нетерпимість”, “доброта – злість”, “тактовність – нетактовність”, “працьовитість – лінь”, “відповідальність – безвідповідальність”, і т.п.

Відзначимо диференціацію уявлень про етичну модель учителя (див. Таблицю № 2). Юнаки вимогливіші до таких якостей учителя, як працьовитість, відповідальність, гідність і вірність, а дівчата – до доброти, терпимості, тактовності, поважності, чуйності і порядності.

Таблиця №2
Диференціація уявлень про моральні критерії педагога в залежності від статі

	юнаки	дівчата
доброта	25,30%	31,90
гідність	15,20%	8,50
терпимість	38,00%	49,60
вірність	10,20%	5,00
тактовність	21,50%	30,00
працелюбність	27,90%	21,10
увічливість	22,80%	27,30
порядність	1,20%	8,10
відповідальність	24,00%	18,90

Маємо і вікову диференціацію. Так, для осіб не старших 16 років (ліцеїсти, учні педучилищ), головними якостями педагога є людяність (36,2%), терпимість (31%) і відповідальність (29,3%). Когорта 17 – 18 - літніх (перший – другий курси) до таких відносить терпимість (55,1%), людяність (36,5%), увічливість (29%). Вікова група 19 – 20 - літніх (середні курси) – терпимість (47,5%), доброту (43,4%), людяність (40,2%). А старшокурсники (21 – 22 року) до найважливіших моральних якостей учителя відносять терпимість (46,3%), увічливість (36,6%), тактовність (35,6%).

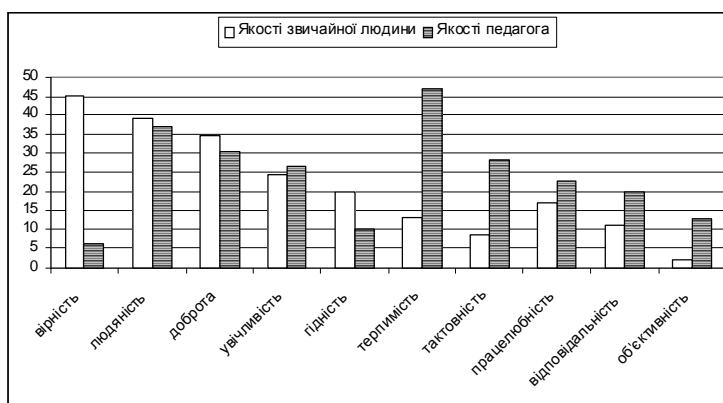
Разом з тим, виникає питання: “Наскільки вимоги до морального потенціалу педагога відрізняються від моральних домагань до особистості взагалі?” Чим педагог повинен відрізнитися від “звичайної” людини? Поставивши перед випробовуваними таке питання, можна отримати непряму інформацію про їх власні уявлення, а потім порівняти з результатами самооцінки.

Отже, до п'яти, що найбільш часто зустрічаються, позитивних якостей особистості,

респонденти віднесли: вірність (45,2%), людяність (39%), доброту (34,6%), увічливість (24,3%), гідність (24,3%). У числі найбільш зневажуваних у людях якостей, студенти назвали: зрадництво (54,9%), жорстокість (33,7%), егоїзм (33,1%), злостивість (24,9%), нахабність (23,2%).

Як і у моделі педагога, тут спостерігається парність етичних категорій: “доброта – злостивість”, “вірність – зрадництво”, “людяність – жорстокість”. Поза своєю парою виступають нахабність (скромність), егоїзм (альтруїзм) та інші. Виявилось також, що для педагогів і “звичайних” людей моральні критерії, загалом, збігаються, хоча очікувана інтенсивність їхніх проявів – різна (див. діагр. 1). Порівняння моральних домагань до педагога і особистості взагалі, показує, що, по-перше, вимоги респондентів до таких якостей, як людяність, доброта і увічливість однакові для порівнюваних контингентів. По-друге, від педагога не очікують вищих, ніж до інших людей показників вірності та гідності (!). По-третє, від педагога очікуються підвищені вимоги до таких критеріїв, як терпимість, тактовність, працьовитість, відповідальність, об'єктивність. З огляду на виявлену вище парність етичних вимог, порівняємо також якості, що вважаються нетерпимими для всіх людей і окремо для педагогів.

**Діаграма 1. Етична модель “ідеальної” особистості та “ідеального” педагога.
Бажані якості.**

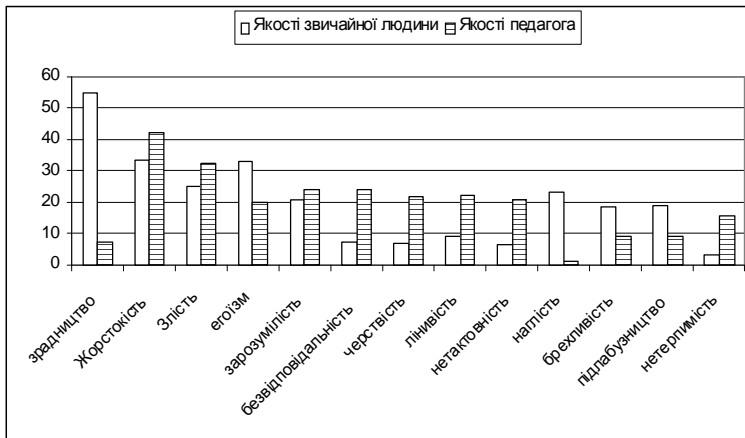

Як видається опитаним, у порівнянні з недоліками звичайних людей, стосовно педагога особливо нетерпимі жорстокість, злостивість, безвідповідальність, черствість, лінь, безтактність, нетерпимість (див. діагр. 2). При цьому, щодо зрадництва, егоїзму, нахабності, облудності, догідництва до вчителя вимогливість занижена.

Ми одержали інформацію про те, яким бачить

З ДОСВІДУ СОЦІОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ЕТИЧНИХ УЯВЛЕНЬ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

**Діаграма 2. Етична модель “ідеальної” особистості та “ідеального” педагога.
Небажані якості.**

ідеального вчителя той, хто ним прагне стати. Важливо знати також, якими моральними особливостями володіє майбутній вчитель у дійсності? Яке моральне поле формують довкола нього родина, друзі, одногрупники, викладачі ВНЗ? Чи відчувають наші студенти потребу у самовдосконаленні, чи вірять в успіх?

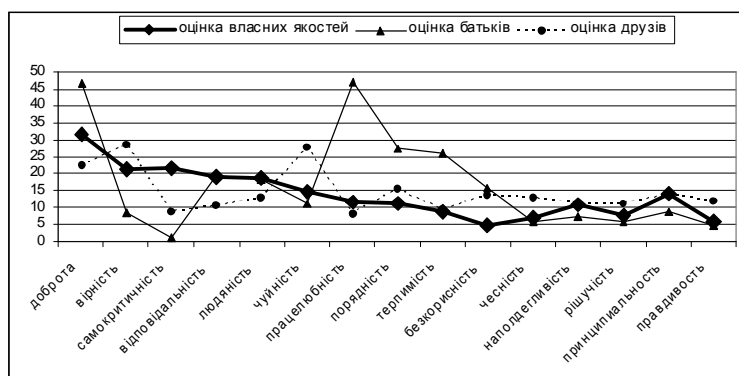
Щодо останнього, наші студенти – оптимісти. Усього 10,86% респондентів не відчувають потреби самовдосконалення, інші твердо відповідають: “Так, відчуваю таку потребу (31,7%)”, чи: “Іноді відчуваю таку потребу (54%)”. У можливість удосконалити моральні якості людини вірять 40,2%, частково – 54,6% і лише 3,8% – не вірять.

Оцінюючи власні моральні якості, студенти називають: доброту (31,6%), самокритичність (21,5%), вірність (21,2%), відповідальність (19,2%), людяність (18,6%), чуйність (14,8%), совість (13,3%), гідність (11,5%), порядність (11,2%). А до своїх “мінусів” – низьку терпимість (36,7%), рішучість (36,3%), наполегливість (29,6%), витриманість (29,5%), працьовитість (19,6%), самокритичність (10,2%). Перелік цих якостей, скоріше, відповідає уявленням респондентів про загальні моральні вимоги до особистості, аніж про вимоги до майбутнього вчителя. Легко помітити, що студенти ідентифікують себе як “звичайну” людину, а не як майбутнього вчителя, тобто, орієнтуються на моральні критерії, не пов’язані з майбутньою професією. Усе це – непрямі свідчення недоліків професійної орієнтації,

помилку у стратегії морального виховання студентів педагогічних ВНЗ.

Вплив середовища на процес моральної соціалізації особистості загальновідомий. З графіка 1 видно, що інтенсивність прояву таких моральних цінностей найближчого оточення респондентів, як людяність, чесність, наполегливість, рішучість, лагідність, правдивість – приблизно однакові. Ці якості формують своєрідну силову “вісь”, навколо якої обертається моральне поле індивіда. При цьому, відповідно до опитувань, батьки виступають для респондентів прикладом

Графік 1. Самооцінка моральних якостей респондентів, їх батьків і друзів. Позитивні якості.

доброти, працьовитості, порядності, терпимості, безкорисливості. Друзі ж – зразок вірності і чуйності. З іншого боку, батьки не досить самокритичні й у порівнянні з найближчим другом програють у вірності (?), і, особливо, у самокритичності. Але, у цілому, позитивний вплив батьків відчутніший, ніж вплив на моральні цінності друзів випробовуваних. До того ж, якості батьків набагато ближчі уявленням респондентів про “ідеальну” модель педагога, ніж властивості, якими володіють їх друзі. Таким чином, у вирішенні завдання морального виховання майбутнього вчителя, батьки відіграють більш важливу роль, ніж друзі.

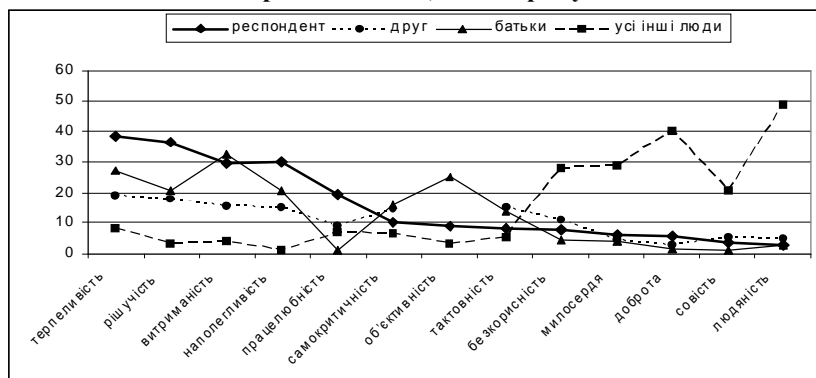
Самооцінка моральних якостей індивіда і його оточення страждає неповнотою. Для одержання цілісного уявлення, ми пропонуємо студентам з 28 етичних якостей відібрати ті, котрими вони володіють недостатньо. У такий спосіб зменшується суб’єктивізм респондентів та досягається об’єктивація уявлень. Студентам пропонувалося згадати свої вчорашні вчинки,

З ДОСВІДУ СОЦІОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ЕТИЧНИХ УЯВЛЕНЬ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

співвіднести їх з моральними якостями, що були виявлені під час цих дій, і дати їм оцінку за шкалою: “шкодую – не шкодую”.

Самооцінка моральних якостей, властивих респондентам і їх оточенню, недостатньою мірою, наочно представлена на графіку 2.

**Графік 2. Самооцінка моральних якостей респондентів, їх батьків, друзів і всіх інших людей.
Моральні якості, яких бракує.**

Дані графіка показують, що існує ряд якостей “усіх” людей, що не актуальні для індивіда, і тому вони випадають із загальної системи оцінок. Індивід, схоже, “не бачить” багатьох загальнолюдських недоліків і вважає, що особисто йому, друзям і батькам більшою мірою, ніж усім іншим людям, бракує терпимості, рішучості, витримки, наполегливості. У той же час, студенти вважають, що суспільство страждає відсутністю милосердя, людяності, доброти. Іншими словами, студент шукає в мікросередовищі захисту від деяких недоліків суспільства, залишаючись, одночасно, індивідуальним до більшості інших, котрі для нього не актуальні.

Як видно, студенти самокритичні. Вони гадають, що у порівнянні з батьками, друзями й іншими людьми їм бракує терпеливості, рішучості, витримки наполегливості, працьовитості. Це свідчить про компенсаторний вплив найближчого оточення, завдяки якому респондент компенсує власні недоліки перевагами близьких людей.

Порівнюючи самооцінку моральних якостей студентів з їхніми вчинками, дослідження виявило деякі невідповідності. Згадуючи учорашні вчинки, респонденти описували їх у термінах етичних категорій і показали себе терпимими, поважними, добрими, ввічливими і чуйними. Але, разом з тим, злими, ледачими, егоїстичними, марнотратними і нахабними. Зазначені якості не збігаються з етичною моделлю “ідеального” педагога ні номінально, ні кількісно. Якщо номінальні параметри “ідеального” педагога включають категорії терпимості, людяності, доброти,

тактовності (їхні кількісні показники див. у табл.1), то студент, усе-ж, виявляючи своїми вчинками ці якості, демонструє меншу інтенсивність їх прояву, а, крім того, виявляє властивості, несумісні з майбутньою професійною діяльністю. Це підказує основні напрямки корекції морального виховання студентів у педагогічних ВНЗ.

Розгляд впливу “навколишнього середовища” на формування моральних якостей майбутнього вчителя повинен також урахувати вплив викладачів ВНЗ і колег по навчальній групі. Якості, викладачів (у порядку зменшення) розташувалися так: терпимість (36,2%), принциповість (29,4%), тактовність (22%), працьовитість (21,7%), поважність (21,4%), порядність (21,1%). А серед п'яти якостей, які найчастіше зустрічаються в однокурсників, студенти називають егоїзм (25,7%), увічливість (22,1%), доброту (19,7%), чуйність (18,2%), лінь (17,6%). Тут вищі, ніж серед викладачів показники безвідповідальності (19,7%), зазнайства (9,3%), догідництва (8,4%), зрадництва (9,3%). Порівняння показує, що моральні якості викладачів оцінюються студентами вище. У викладачів, по-перше, вища інтенсивність прояву позитивних рис. Вони тактовніші, терплячіші, порядніші та принциповіші. По-друге, перелік їх типових якостей краще відповідає моделі “ідеального” педагога. По-третє, вони чинять менший негативний вплив, ніж однокурсники.

Однак, студенти фіксують і такі якості своїх викладачів, як зарозумілість (19%), нетерпимість (10,1%), черствість (9,2%), суб'єктивізм (8,9%), догідництво (3,7%), безтактність (5%), нечесність (5,3%), нахабність (3,6%), безсовісність (3,7%), що дає привід для визнання нагальної потреби у вихованні самих вихователів. З іншого боку, треба визнати – жоден з факторів середовища не впливає на майбутнього педагога лише позитивно. Респонденти вказували на недоліки усіх: від батьків – до “усього людства”. У цьому сенсі важливо інше: яким є загальний баланс позитивних та негативних факторів впливу на студентів, чи не прагне, часом, студент запозичати негативні етичні стандарти які необхідні для майбутньої професійної діяльності? Але відповідь на це питання виходить за рамки проведеного дослідження.

ЗАСТОСУВАННЯ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ЕКОНОМІКИ

Висновки. Уявлення майбутніх педагогів про моральні критерії, щодо діяльності вчителя, відрізняються значною статевою та віковою диференціацією. Це вимагає її урахування для корекції виховної роботи у педагогічних ВНЗ. На жаль, наш досвід свідчить, що практика вузівської роботи не враховує належною мірою цієї диференціації.

Студенти педагогічних ВНЗ розрізняють етичні вимоги до особистості “узагалі” і моральні якості педагога. Використовуючи самооцінку студентами власних якостей, ми виявили їх орієнтацію на етичну модель, яка не збігається з майбутньою професійною діяльністю.

Серед факторів “середовища”, що впливають на формування моральності майбутнього вчителя, більша відповідність етичної моделі педагога виявляється серед батьків і викладачів, а менша – серед колег по групі і друзів. Етичні якості найближчого оточення утворюють своєрідну силу “вісь”, навколо якої обертається моральне поле індивіда. Багато моральних властивостей не актуальні для респондентів і “випадають” з їхньої ціннісної системи. Вони шукають у мікросередовищі захисту від деяких недоліків суспільства, залишаючись індіферентними до більшості інших, котрі для них не актуальні.

У зв'язку з цим формування етичних якостей як складової частини професійної підготовки вчителя повинно виходити не з довільного набору абстрактних моральних властивостей особистості, а враховувати необхідність корекції цілком конкретних уявлень про етичні норми, які склалися у студентів, їх батьків, друзів, викладачів, одногрупників.

1. *Гриньова В.М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (Теоретичний та методичний аспекти).* – Харків: Основа, 1998. – 300 с.

2. *Зязюн И.А., Лебедик И.П. Социальная зрелость и педагогическое мастерство будущего учителя // Советская педагогика.* – 1991. – №6. – С. 74 – 78.

3. *Сопнева Н.Б. Педагогічні умови формування навчальної етичної діяльності майбутнього вчителя. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук (на правах рукопису).* Харків. – 2002.

4. *Сухомлинский В.А. Как воспитать настоящего человека.* – М.: Педагогика, 1989. – 263 с.

5. *Станциц М.А. Уроки нравственности.* – Минск: Нар. Асвета, 1991. – 111 с.

Валентина Перегудова, кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри машинознавства та методики викладання технічних дисциплін
Світлана Караченцева, старший викладач
кафедри машинознавства та методики викладання технічних дисциплін
Бердянського державного педагогічного університету

ЗАСТОСУВАННЯ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ЕКОНОМІКИ

У статті досліджується питання підготовки майбутніх вчителів економіки в умовах використання комп'ютерних засобів.

Постановка проблеми. Згідно з Національною доктриною одним з пріоритетних напрямів розвитку освіти є запровадження освітніх інновацій, інформаційних технологій, а також створення індустрії сучасних засобів навчання і виховання. Держава повинна забезпечувати підготовку кваліфікованих кадрів, здатних до творчої праці, професійного розвитку, освоєння та впровадження наукоємних та інформаційних технологій, конкурентоспроможних на ринку праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання підготовки педагога в умовах використання комп'ютерних засобів досліджували

М. І. Жалдак, Н. В. Морзе, Ю. С. Рамський, В. І. Клочко, Ю. О. Білий, Р. Ф. Абдеев та ін. Психолого-педагогічні проблеми застосування програмних засобів навчального призначення, створення та використання комп'ютерних програм у традиційному навчальному процесі розглядаються у працях Ю. І. Машбиць, М. І. Жалдака, В. С. Гершунського та ін.

Актуальність зазначеної проблеми зумовила вибір теми дослідження “Застосування комп'ютерних технологій в процесі фахової підготовки майбутніх вчителів економіки”.

Об'єктом дослідження є процес фахової